

İSLÂMİN SENEGALDE TEKÂMÜLÜ (1)

Yazan : El Hadji Ravane Mbaye
Tercüme eden : Doç. Dr. Sadık Cihan

Hicri XV. ci asrın kutlanması, Allah tarafından her asrın başında, dinin öğretilmesine yeni bir hareket verecek yenileştirici (müceddid) bir kimsenin gönderileceği ile ilgili Hz. Peygamberin hadisinde yer aldığı görülür. Bu hicri tarihi anma günü, her yerdeki müslümanlara dinlerinin değerlerinin devamlılığını daha iyi şekilde temin etmek için geçmişlerine göz atma fırsatı olacaktır.

Bu geçmişe dönüş, İslâm dininin esaslarını sağlam olarak tesis etmeye katkıda bulunan faktörleri, kati şekilde, belirtmeye yardımcı olacaktır. O halde bu dini daha iyi anlamak ve, bundan dolayı, tam bir siyasi gelişmeyi tasarlamak imkânı verecek bir eğitimi bulmak için, İslâmın belli başlı kaynakları olan Kur'anı Kerim ve Sünnetten çıkarmak gerekecektir. Böylece, müslümanlar ruhi ve ahlâki eğitimlerinin esaslarını takibettikleri vakt, geçmiş dünyadaki medeniyetlerinin kendilerine vermiş olduğu yeri keşfedeceklerdir. Kaynaklara olan bu dönüş, İslâmın kriz içinde olan bir dünyada oynayacağı büyük rolü iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

(1) Cultures, (volume VII, no. 4, 1980) Hegire, An. 1400. La Presse de l'Unesco et la Baconniere, Unesco, 1980.

Afrikanın batısında 14° - 18° kuzey arzında bulunan bir cumhuriyetin ve buradan geçen nehrin adıdır. Son istatistiklere göre 197.161 km² toprağa ve 2.269.000 nüfusa sahiptir. Başkenti Dakar'dır. Senegal siyahi Afrika ülkelerinden İslâmiyetle ilk temas edendir. (Mütercim).

İslâm Bize Nasıl Geldi «Biz seni ancak insanlara Cenneti müjdeleyici ve azabı haber verici Peygamber olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.» (2)

Kur'anı Kerim'in vahyinden on sene sonra, Resulullah arap olmayan hükümdarları yeni dini kucaklamaya davet için mesajlar gönderiyordu. Orta Mısır valisi Mukavkis Hz. Peygamberden bir mektup aldı, bu mektup İslâm'ın Afrika'da yerleşmesinin esasını teşkiletti. (3)

615 tarihinden itibaren, Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye gitmeyi henüz düşünmediği sırada bile, Onun misyonunun beynelmilî vasfı İslâmın Afrika'ya girmesiyle teyit ediliyordu. Birinci hicri asırda onbeş kadar muhacir Habeşistana gitmişti.

Denebilir ki İslâm üç asır gecikme ile muhtemelen Benu Midrarlı Berber müslümanlar sayesinde Senegale girdi, (4) bu kimseler milâdi IX. cu asırda Mağrib'in en uzak yerine yerleşmişler ve aynı yerde Sijilmasa şehrini kurmuşlardır. Açıkça görülmektedir ki bu tek tanrılı doktrin, milâdi XI. ci asrın tam başında, 1030 tarihine doğru, Senegale girmiştir. Senegalde gizli olan almoravid (almoravide) hareketini takibeden bu olay (5) orta çağ arap coğrafyaacılarının en büyüklerinden biri olan el-Bekri'nin de teyidettiği gibi, (6) Hz. Muhammed'in üniversal

(2) Sure. 34 (Sebe), A. 28. - Not. Makâlede 27. ci âyet olarak gösterilmiştir.

(3) Bu mektubun orijinali Hz. Peygamberin birçok mukaddes emânetleri ile birlikte İstanbul Topkapı Müzesinde muhafaza edilmektedir.

(4) Krş.: İbn Havgal, Ravdu'l-Kırtâs, el-Istakhri ve el-Mukaddesi, batı berberleri ve zenci komşuları arasındaki münasebetler hakkında.

(5) Almoravide: Arapçada el-Murâbitun karşılığıdır. Kuzey Afrika'nın batısında ve Müslüman İspanya'da hüküm süren Sanjâha kabilesinin berberi olan hükümdarlarıdır. Lamtuna (Sanjaha bölümü) şeflerinden biri Gana imparatorluğuna İslâmı sokmak için bir ribât (askeri manastır)a yerleşen İbn Yâsini çağırıldı. O yeni dine dönen berberlere İslâmı öğretti ve 1076 tarihine doğru yenilen Gana imparatorluğuna hücumetti. Maliki mezhebi yönünden sünnilîği ihya etmek için Kuzey Afrika'nın fethine çıktı. (M.T.)

(6) el-Bekri'ye göre, İslâmı kabuleden Tekrur hanedanının ilk 1040 milâdi tarihinde ölmüştür. (Krş. el-Mesâlik ve'l-Memâlik). War Jabe Ndiaye, bazıları Ndiâdiâne ile karıştırırlar, bunu almoravid hareketinin ilk çekirdeği olarak kabul etmiştir. Oğlu Lebbi, umumiyetle İbrahimî Sall ismi ile tanınır, tekrur ordusuna kumanda etmiş ve Tagant'taki Goddala Berberleriyle olan kavgalarda Almoravid'lere yardım etmiştir. Bkz: Sa'di, Tarihu's-Sudan, tercüme: Houdas (Paris, Maisonneuve, 1864).

misyonunu içine alan Kur'an mesajının yayılışının çabukluğuna birçok bakımlardan şahitlik eder.

Fakat, Hz. Peygamberin vazifesinin ilk zamanlarında, Medine'de meydana gelen şeyin aksine, İslâm başlangıçta eccatlarının inançlarına sıkı sıkıya bağlı olan Senegalli halk tabakaları üzerine az tesir etmiştir. Gerçi, İslâm azda olsa bazı mühim halk kitleleri içinde yayılmaya başladı fakat onun arzu edilir bir şekilde yayılması için dört asır beklemek gerekti.

Dini gelişme, birçok harpler ve birbirini takibeden açlıklarla zayıflayan hükümdarlar zamanında, dört asır boyunca köşesinde kaldıktan sonra, aristokrasinin kabulü, Kur'an eğitimi yapan okulların gelişmesi, mukaddes harplerin çoğalması ve dini tarikatların artışı ile temin edilmiştir. İslâmi hareket, yabancı seyyahların müşâhedelerine göre, XV. ci asırdan itibaren, her bölgede müşterek olan günlük namazlarla iktifa edilen toplantılar şeklinde oldu, bu toplantıların saatterce uzadığı birçok yabancı seyyahların nazarından kaçmadı. Dualar müşterek okunuyor, Hz. Peygamberin doğum merasimi zikirle başlıyor, tesiti istisnâi bir hava içinde icrâ ediliyordu.

XV. ci asırdan itibaren, camilerin ve İslâmı eğitim merkezlerin mevcudiyeti birçok dökümanlarla isbat edilmiştir. Bununla beraber, sahip olunan dökümanlara göre, bu eğitim yerlerinin sayısının nisbeten az olduğu görülür.

Bu deliller arasında «birçok dini eylerin» (7) bulunduğuna işaret eden Alvise de Cada Mosto (ö. 1455) nun ve 1506 tarihinde Sine (8) krallığını ziyaret eden Valentin Fernandes'in müşâhedeleri vardır. Valentin şöyle der: «Barbacijsler çok siyah-tır ve Muhammedin dinini takibederler». (9) Bununla beraber, bazı putperest ayin usullerinin, kendi dini merasimine karışan tek tanrılı inanç sistemiyle aynı zamanda bulunmaya devam etti. Bazan onları zorla kökünden koparıp atmamak gerekti.

(7) Krş. Relation de Voyages à la Côte Occidentale d'Afrique, 1455 - 1457, (Scheffet, Paris: Leroux, 1895).

(8) Krş. Ravane Mbaye, l'Islam au Sénégal (Dakar: Edebiyat Fakültesi, 1975 - 1976, s. 634).

(9) Bu terim yalnızca Bour Sine'ye, yani hanedana, işaret etmez, aynı zamanda Séréré krallığı halkına da işaret eder. Krş. Description de la côte occidentale d'Afrique (1506 - 1510), tercüme: T. Monod, E. Mauny ve T. da Mosto (Bissau. 1951) s. 29.

İslâm, Senegambiya'nın (10) birçok bölgelerine yazıyı sokarak, ticaretin gelişmesini teşviketti, merkezi ve mahalli idâreciler tarafından idâre sistemlerini değiştirmeleri, yönünde de katkıda bulundu. İslâm, XV. ci asrın sonuna doğru, durmaksızın yer değiştirmeler neticesinde meydana gelen emniyetsizlikten dolayı çıkmaza giren muhtelif kavimlerin yerleşmeye başladıkları zamanda, Kur'an okulu vasıtasıyla halklar arasında yeni bir münasebet şekli kurdu (11).

Kur'an öğretimi en fazla ecir ve sevap kazandıran mesleklerden biri oldu. İlk yapılan okullar Moritani'nin yakınında olması sebebiyle, Tukulörlerin bulunduğu (12) Senegal nehri boyunca ve Senegal'in güney-doğusunda Mandinklerin (Mandinqes) (13) bulunduğu bölgelerde, İslâm propagandacıları olduğu yerlerde kuruldu. Bunlar, XVI. asrın başında, Wolof de Ndiadiane Ndiaye imparatorluğunun bölünmesinden sonra göç ettiler. Müteâkib asırlarda yalnız yerlerinde kalan okullar, Cayor'un merkezindeki Mbâkol'un ve, Saloum'da kurulan Jâmal'in okullarıdır, Jamal'in okulları olan Mbâkol'un okullarından daha yenidir.

Kur'an okuluna müslümanlar, fakat aynı zamanda müslüman olmayanlarda devam ediyordu. Burada öğretilen İslâm hukukunun birçok örf ve âdetlerin yerine tedricen kaim olduğu görülür. Böylece kabilecilik, İslâmiyet tarafından öğütlenen birlik yararına ehemmiyetini kaybediyordu.

Tapılan muhtelif tanrılar belirli çerçeve dışında onların korunmalarını temin etme gücüne sahip değildi. Putperestlik âdetlerine bağlı olan tüccarlar, güneşin doğuşu ve batışında tapılması gerekli olan putların dikildiği yerin yakınında bulunarak bu durumdan istifâde etmek mecburiyetinde idiler. Fi-

---

(10) Senegal ve Gambiya toprakları üzerinde yayılan bölgeye verilen isimdir. (M.T.)

(11) Okumuş müslümanlara özel bir statü tanındı, bu onlara memleketin içinde mevcut muhtelif krallıkları birbirinden ayıran bütün sınırları geçme imkânı verdi.

(12) Mağribli halk ve siyahilerin karışımından meydana gelen Senegalli ve Ginele halka verilen isimdir. (M.T.)

(13) Malinkes, Bambaras, Dioulas vs. den teşekküleden batı Afrika etnik guruba verilen isimdir. (M.T.)

ilen mühim yer değiştirmeleri icábettiren ticari faaliyetler, yalnız müslümanlara tahsis edilen yerlerde bulunuyordu.

Çoęalan Kur'an okulları maddi gelişmenin bir faktörü olacak ve yeni ruhi, ahlaki değerlerin girişi ile farklı bir hayat şeklini tercih edecektir.

XVI. cı asrın sonuna doğru, Kur'an okullarında tefsir, İslâm Hukuku ve arap grameri ile ilgili yüksek seviyede dersler verildiği sırada, bu okullar eğitimlerini mükemmel şekilde yapmak isteyen Senegambiya'nın her tarafından gelen, birçok öğrenciyi kendilerine çektiler. (14)

Bu okullar arasında en fazla devam edileni, eğitimi mükemmel olan Pire okuludur. Burada iki asırdan beri mevcut olan Fouta Tora putperest iktidarı yerine bir müslüman iktidarı kaim kılan komple, 1776 da gizliden gizliye hazırlanmıştı.

İnkilap Devri Her şeyden evvel geleneksel iktidarı ellerinde tutanlara karşı yönelik, dini neşretme gayrti il tavsif edilen bir üçüncü periyod başlar ve Kur'an okulu tarafından bir asra yakın bir zaman yüklenilen dinî neşretme gayretinin tesiri gerçekten az olmuştur. Bununla beraber, her iki durumda da, hedef aynı idi: İslâmi bir hayat düzeni kurmak.

Toplulukların İslâmi kabulü olarak belirlenen bu devri, fransız müstemlekecilerin gelişi takibetti ki bunlar, silahlarının üstünlüğü ve stratejilerinin becerikliği sayesinde, (15)

(14) Böylece, marabutların su yüzüne çıkan şartları kendiliğinden meydana geldi. Bu değişimde belirli bir rol oynayan dinî Ndiambour devleti, dünyevi ve aynı zamanda dini işleri idâre eden bir marabutu her bölgenin başına getirdi. Böylece, vazifeleri yürütebilen bir marabutu devletin başına atamakla ilgili âdet teşekküledi. O kadı olarak atanıyordu. 1684 de Damel Makhrouredia Koumba Diodo (1684-1691) tarafından vazifeden azledilen Ndiambour devlet başkanı Kadı Ndiaye Sall örneği ilginçtir. Kadıdan sonra dini vazifeleri yapmakla görevli imam geliyordu. Sonra üçüncüsü ve son vazifeli olan, Serigne ismi taşıyan Kur'an okulu öğretmeniydi. Krş. El Hadji Mbaye, l'İslam au Sénégal, ş. 87.

(15) Amar Samb şöyle der: «Müstemlekecilik maddi menfeâtlarını kurtarmak için mukaddes olan bir şeyi ahlaksızlığa karıştırmaktan, hatıta ilmin, teknigin ve ekonominin gelişmesine uygun olan İslâmi düşüncenin esasını parçalamakta tereddüt etmedi. Bulletin B (Ifan, no. 3 1971, s. 480)

her iki düşman kampına arzularını empoze etmesini bildiler. Durumun münakaşa edilmez efendileri ve menfaatlarını kurtarma hususunda ihtimam göstermiş olanlar, İslâmın yayılışını, halk seviyesindeki muvazenin bozulmasının elverişli olması sebebiyle, engellemeye gayret sarfettiler. Müstemlekecilik, sırayla birini diğerine karşı kullanarak, menfaatlarını korumak için geniş avantajlar elde etmesini bildi. Böylece, XIX. cu asrın ikinci yarısı ve XX. ci asrın ilk çeyreği mahalli yerlerin âdetlerinin takviye edildiğini ve eski unsurların tekrar dirildiğini gördüler: Kabilevi örf ve âdetler tesis edildi, buna mukabil müslüman mahkemelerin selâhiyeti son derece azaldı. (16)

Fransız Batı Afrika hükümetinin 1911 deki bir tebliği (17) «Marabutların idâresini gözeten rejim kuruluncuya kadar» devam edecektir. (Bundan böyle) açıkça görülmüştür ki müstemlekeçiler marabutların dini yayma gayretini, engellemek için, her yer değiştirmede yazılı geçiş iznini mecburi ediyorlardı. Bundan başka, cami veyahut Kur'an okulunun her inşaatı için idâri otoriteler tarafından müsâade verilmesi gerekiyordu. Bununla beraber, müstemlekeçiler İslâmın yayılışını dış faktörlere, akidesinin sadeliğine ve müntesiblerindeki açık kalpliliğe bağlı olduğunu anlamışlardı.

Bu aynı devirde dini yayma usulleri daha mülâyim oldu. Kalabalık halk tabakalarını ihtidâ etmeleri için teşvik eden, İslâmi tarikatların büyük tesiri oldu. Buna mukabil ruhla meşgul olan ananevi âdetler geriliyor, daha sonra da kayboluyorlardı. Bu gelişmeler, siyahilerin açığa çıkan eğilimi sebebiyle müslüman veyahut müslüman olmasın-bilhassa toplu halde yaşamaya bağlanıyordu. İslâm tarafından idâme ettirilen eğilimin değeri arttı veyahut tarikatların usulleriyle herhalükarda kuvvetlendi. Bu, marabutlar ve tarikat şeyhleri tarafından elde edilen başarıyı izah eder. Çünkü cemiyet hayatı sebebiyle meydana gelen münasebetlerle ilgili durumlar, yabancı hakimiyete karşı bir mukavemet meydana getirdi: Sufiliğin tatbiki ile dini değerlerin ruhlarda yükseltilmesi, o kadar ki silahlı mücâdeleye varan belirli mistik bir tabiata sebep oldu.

(16) Krş. Jules Brevie, Islamisme contre naturisme au Sudan Français (Paris Leroux, 1923). Müslümanların kazâi hakkını kaldıran 10 kasım 1903 tarihli kanun.

(17) Aynı eser, s. 257.

XVIII. ci asırdan itibaren, Kâdiriyye, (18) diğer bütün tarikatlarla nisbetle, muhtelif bölgelerde daha fazla yayıldı. Daha sonra, uzun zaman düşmanı olarak telakki edilen Ticâniyye (19) birçok yerlerde Kâdiriyye üzerine hakim oldu ve müntesipleri daha fazla idi. 1883 ve 1895 tarihlerine doğru, Lâhiniyye ve Murâdiyye (20) (tarikatlari) geldi. Birbirini takibeden iki modelden itibaren mahalli marabutlar tarafından kabul edilenler, dine dönen kimselere cemiyet hayatının bir takım imkanlarını veriyorlardı, halbuki marabutik olmayan İslâm onlara daha fazla imkan vermişti. Bununla beraber, İslâmın yayılmasına fazla katkıda bulunan tarikatların bu inancın tali yönlerine çok ehemmiyet atfetmiş oldukları görülür ki bu sebepten onların bazan bozulmuş olmakla itham edildiklerini burada belirtmek gerekir.

Senegalde İslâmın İki Yönü

Bazı dini liderler İslâm tarafından öğretilen değerleri korumanın gerekliliği fikrindeydiler. Bunlar arasında, El Hadji Malick Sy (1853-1922) ve Ahmadou Bamba Mbacke (1863-1927) İslâmı Senegal'de fevkalâde bir şekilde tebliğ ettiler. Birincisi entellektüel eğilimi, ikincisi mistik eğilimi temsil eden kimselerdi. Bununla birlikte, «Bilhassa pedagojik metodlara bağlı olarak meydana çıkan ayrılıkların ötesinde, El Hadji ve Ahmadou Bamba tarafından yazılan eserler, bu iki büyük alimin temelde aynı gayeyi takibettiklerini münâkaşa edilmez şekilde isbat ederler...» (21)

- (18) Sofiyenin büyüklerinden Abdülkâdir Geylâni tarafından kurulan tarikatın adıdır. Abdülkâdir 470/1077 senesinde Bağdat'ın köyü olan Geylan'da doğdu. 561/1165 de Bağdat'ta öldü. Tarikatı İslâm memleketlerinin her tarafında, ve hususiyle Hindistan'da çok yayılmıştır. (M.T.)
- (19) Afrikanın kuzey batısında, mağrib taraflarında, hicri 1200 tarihinde meydana çıkan bir tarikatın adıdır. Kurucusuna nisbetle bu adı almıştır. Tarikatın kurucusu 1150/1737 senesinde Fas ülkesinde Aynı-mazi şehrinde doğmuş, 1207/1792 de kendi memleketinde ölmüş olan Ahmet Ticâni'dir (M.T.)
- (20) Nakşibendiyye tarikatı şubelerinden birinin adıdır. Şeyh Muhammed Murad b. Ali b. Davud b. Kemâlüddin Hanefi tarafından tesis olunmuştur. Nakşibendiyye'nin öteki şubeleri şunlardır: Ahrariyye, Naciyye, Kasaniyye, Müceddidiyye, Melâmiyye-i Nuriye, Halidiyye vs. (M.T.)
- (21) Ravane Mbaye, a.g.e., (Sayfa numarası verilmemiştir).

İslâmi ilimlerin araştırılmasına teşvik El Hadji Malick'in büyük endişesini teşkiletti. Çünkü sufilik en şahane yol olarak mülâhaza ediliyordu. O Kur'anı Kerim tarafından bildirilen mecburi hükümler yerine, tarikat dualarının yer değiştirmesi hususunu açıkca ilân etti: Ona göre, tarikatları katı bir doktrine tabi tutmak gerekli idi. O yazılarında, Ahmedou Bamba kadar, müstemlekecilığe karşı büyük bir düşmanlık gösterdi, bu yalnızca siyasi motiflerden dolayı değil, aynı zamanda ve bilhassa dini mülâhazalardan meydana geldi.

Bununla beraber bu iki büyük manevi liderin anlayışları esas bir nokta üzerinde birbirine muhaliftir ki İslâmın Senegal'deki belli başlı ana yolların anlamaya yardım etmesi için, bu noktayı belirtmek gerekir.

a. Entellektüel Eğilim

El Hadji Malick, geçmişten ders almak için, Hz. Peygamberin birçok hadisine dayanılarak verilecek her bir hükümle din mevzuunda körü körüne olan taklidi mahkum edeceğini ümit ediyordu. O, fikirleri idlâl eden veyahut fikirlere ayrılık tohumları eken belli başlı kitaplardan çoğuna müracaatı önlemek için dini eğitimi mecburi yaptı. (22)

b. Mistik Eğilim

Ahmadou Bamba, mistiklerin başı, ibn Ataullah ve Gazali gibi meşhur sufilerin eğitimi ile meşbu idi. İlmi mistiki eğilim ve tabiatıyla mistiki eğilimin A. Bamba'yı mistiklerin «örtülü» deyimini kullandırma sebepleri, memleketin bazı bölgelerinde İslâmın gelişmesine sert bir darbe vuran müstemlekeci idarecilere zarar vermek için kullanıldı.

Baştan aşağı entellektüel olan bu iki eğilimden birincisi müntesiplerini şehir merkezlerinde buldu, halbuki daha ruhi

(22) Bilhassa İslâmdan önceki peygamberlerin tarihini kaleme alan eserler olup, bu eserlerde birçok mucizelerden bahseden hususlar vardır.

(23) Ahmadou Bamba'nın öğretimde bulunduğu bölge, le Baol, son derece karışık, hemen hemen bütün mezheplerin bir arada bulunduğu yerdir.

olan diğeri tesirini daha çok köy ortamında meydana getirdi. Belli başlı iki tefsir şeklinin İslâm'da daima birbirine karşı olduğu bilinmektedir: Birisi metinlerin zahiri manasına, diğeri batinî manasına dayanıyordu.

Bugün, istatistikler Senegal'in bazı bölgelerinin % 99 nun müslüman olduğunu gösterir. Aşağı yukarı yekünü beşbuçuk milyon olan halkın, müslümanlar tahminen % 93 nisbetini temsil ederler. İslâmın Senegal topraklarında yerleşmesi birçok neticeleri istihsal etmiştir. Bunlardan bazılarını incelemeye geçeceğiz: Ekonomik yönden, çalışmanın tebcili, Kur'an ve Sünnet'te bulunan tasarrufa teşvik, düzenli bir ekonomik siyaset için oldukça mühim esasları teşkilediyordu. Dini yönden, Senegalli müslümanların bugün birçok cami inşa ettikleri ve mimarilerinin ananevi vasfını değiştirme tehlikesinide göze alarak eskileri yenileştirdikleri görülür. Gelirlerinin bir kısmını dini bir yere, bir aileye veyahut İslâm cemaatına intikal ettirmeyi içeren İslâmî vakıf adetinin XIX. cu asırdan beri Senegal'de yürürlükte olduğuna burada işaret edebiliriz. Zekâta gelince, İslâmlaştırmanın başlangıcından itibaren geniş bir şekilde tatbik edilmiştir.

Dini tezahürler (çok) daha şaşırtıcıdır; Bilhassa Hz. Peygamberin doğumunu tebcileden mevlidin ehemmiyetini ve onu zikirle ilgili ayının takibettiğini veyahut eski hatıraların anıldığını hatırlatmışım. Hafta geçmesin ki bu nevi ayınlar olmasın ve bu ayınlar başka ananevi merasimlerle bitmesin. Mahalle, tarikat, meslek teşekkülü ve belli yaş gurubu tarafından organize edilen bu mevlitler münakaşa kabul etmez pedogojik bir karakteri temsil ediyorlar. Mevlitte Hz. Peygamberin hayatı, Siret ile ilgili hadiseler, Onun ilminin, hikmetinin, ismetinin vasıfları hatırlanır ve hatta pratik veyahut hukuki sorunlara cevaplar verilir.

Herşeyden evvel çocuk, beş yaşından itibaren, Kur'anı baştan sona kadar ezberden okumayı Kur'an okulunda öğrenirdi. Muhtelif bölgelerde aşağı yukarı on kadar Kur'an okulu mevcuttur ve bunların hepsi, bizzat Senegalde yürürlüğe konulan, aynı metodu uygulularlar. Rivâyete bakılırsa, bu metod XVIII. ci asırdan itibaren başlıyordu. Arap dili eğitimi ile müşterek olan İslâmî eğitim için ihtisas merkezleri vardı.

İslâmi eğitimin eğitim ve öğretimin her seviyesinde, ilkokuldan üniversiteye kadar, genel ve hususi kuruluşlar içinde, dağıldığına işaret etmek gerekir.

Nihayet İslâmi eğitim için, müslüman halkların kültür ve medeniyetleri üzerindeki araştırmalarıyla, bütün dünyadaki bu toplumun üyeleri arasında bir birlik kurmak isteyen Dakka İslâm Enstitüsünde özel bir yer ayrılması uygun görülmüştür. Bu enstitüde, mukaddes metne daha kolay nüfuz edebilme amacıyla, memleket halkının % 83 tarafından konuşulan Wolof (24) dilinde bir Kur'anı Kerim tercümesi üzerinde halihazırda çalışılmaktadır.

Tali Derecedeki Halk Tabakalarına Bakış Hiçretin anılması, bizim olan bu zor dünyada, bütün dünya müslümanları için dinlerinin genel görünüşü üzerinde düşünme fırsatı olacaktır. Cihanşümül din bütün insanlığın selâmeti ile uğraşandır. Kur'anı Kerim, Hz. Muhammede hitap ederek: «Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik» der. (25) Ve meşhur: «Ben kırmızı ve siyah olanlarada gönderildim» hadisini hazırlatırım.

İslâmın belli başlı vasfı farklılığa hürmettir; İslâmın başlangıcından itibaren, farklı şartlar içinde gelişen, İslâmın içinde birliğin güçlenmesine katkıda bulunan fıkıh ekollerinin çıkışı görülür. Böylece «Ben açık ve kabul edilebilen hanefizmi yaymak için gönderildim» diyen Hz. Peygamberin öğretimini yanlış tefsir etmemek için prensiplerin yumuşaklığını muhafaza etmek bir emirdir. Zaten farklılığa hürmet içinde birlik güçlenebilir.

Bugün eğitim ve öğretim yapan kimselerin görüşü, İslâmın evrenselliğinin asla kaybolmadığı ve sosyal yönden. Hz. Peygamber tarafından reddedilen ve ceza gerektiren her türlü ırkçılıktan müslümanların sakınmasıdır. Şu bir gerçektir ki bugünkü İslâm toplumunda ne kadın, ne gençlik, ne tali derecedeki halk tabakaları lâıyk oldukları dikkati çekemediler ve bunlar bazı belli başlı metinlerin çok katı izahının kurbanları olmakta devam ettiler.

Gençliğin ve suçlu olan kimsenin problemi ile daha hususi

(24) Senegal'in Kuzey-batısında yerleşen çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan siyahi müslüman halktır. (M.T.)

(25) Sure. 21 (el-Enbiya), A. 106.

olarak ilgilenmek istiyorum. Asrı sarsan ve İslâmı şiddetli şekilde sınayan fikir akımları, diğer bütün dinlerde olduğu gibi, gençliği yanıltma bakımından katkıları oldu.

Farklı faktörler yanında her yerde müşâhade edilen menfi olaylara, alkole, bazan afyona müracaat ve her türlü şekil altındaki suçluluk gibi en az geçmiş hayranı bir düşüncenin mahsülü olan bazı eğitim sistemlerinin menfi tesirini de ilâve etmek gerekir.

Daha açık ifade ile, alkole, gayri ahlaki âdetlere veyahut uyuşturucu maddeye kendini veren her müslümanı, genç veyahut akıl baliğ, olsun sistematik olarak reddeden, «afaroz etmeyi» öngeren anlayıştan bilhassa bahsetmek, İslâmın faaliyet alanını daraltma tehlikesini meydana getirir. Halbuki İslâm her çeşit tali derecedeki halk tabakalarına günahları yükleme gibi bir husus ortaya koymamıştır: İslâm onların tekrar din değiştirmelerini kolaylaştırmak için dahi uygun şartlar meydana getirmiştir.

Bugün tali derecedeki halk tabakaların-sosyal eksikliğin kurbanları olan ve Peygamberin eğitimlerine uygun olarak durumlarını «tanzim etme» mevzu bahis olan bütün bu kimselerde olduğu gibi-aykırı şekilde fakirliğe dayandıkları görülür, halbuki İslâmın eğiliminden birisi onları cemiyetleri içinde tekrar kaynaştırmayı hedef alan yeni bir eğitim sistemi ile kendilerini ezen kötülüklerden çekip çıkarmaktır. Metinlerin tercümesindeki katılık, bozuk bir sosyal hayatta devamlı günah işleyeni yoketme esasına dayanmasıdır. Halbuki burada, başka her yerde olduğundan daha fazla, insanları kurtarmak için gelen Hz. Peygamberin örnek olduğunu düşünmek gerekir.

Yakından bakıldığı zaman, hayatın maddi şartlarının son derece zorluğu çok defa sapmaların esası olduğu görülür. Bu andan itibaren, Allah Resulünün verdiği genel yönlendirmelerin manasından ve bu yönlendirmelerin fakirliği tamamiyle izâle etme teşebbüslerinden anlaşıldığı gibi, Onun çalışmaya verdiği ehemmiyet anlaşılır. O kişinin hayattan el ayağını çekmesinin mesuliyet olduğunu, hiç değilse aşırılığın yumuşatılmasının gerektiğini belirtir.

Hz. Peygamberin Sünnetinin tekrar okunması sahih hadisi bu noktai nazardan tekrar ihya etme imkanı olur ve cemiyette

yaygın olan İslâmi prensipler, ferdi cemiyetin emri altına sokarak, teşekkülü farklı olan ferdleri bir bütün olarak koruması için cemiyeti mecbur eder. Böylece cemiyet, Hz. Peygamberin öğretim hududu içinde basit bir hayat yaşayan kimselere yardım ve sosyal bedbahtlıkla mücadele etmek için, yapının esas fonksiyonunu meydana getirmekle yükümlüdür.

Makaleye son verirken ilâve edebilirim ki, İslâmın ruh derinliğine yabancı belirli bir dini doğmatizim, Allahın sırlarını keşfetme teşebbüsünde olduğu gibi, ilmin pratikliğini kabul etmediğini ileri sürer. Fakat burada, yukardakinin tamamen aksine, İslâmın ilme mühim bir yer verdiğini, hatta devamlı bir eğitim nevini tavsiye edecek kadar ileri gittiğini görmek için, Hz. Peygamberin bir hadisini nakletmek kafi gelecektir. (26) Bize göre, ilmi araştırma akli olması sebebiyle mümkün olduğu kadar inancı kuvvetlendirmeye katkıda bulunacaktır. İslâm hiçbir yerde zamanımızın ilmi keşifleriyle kendi kendini nakzetmemiştir. Anılan bayramların ötesinde, bu hicri onbeşinci asır, İslâma dünyada rolünü daha iyi oynama imkanı verecek olan yeni tefekkür sahalarını ortaya koymasını kolaylaştıracaktır.

---

(26) «Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz»